

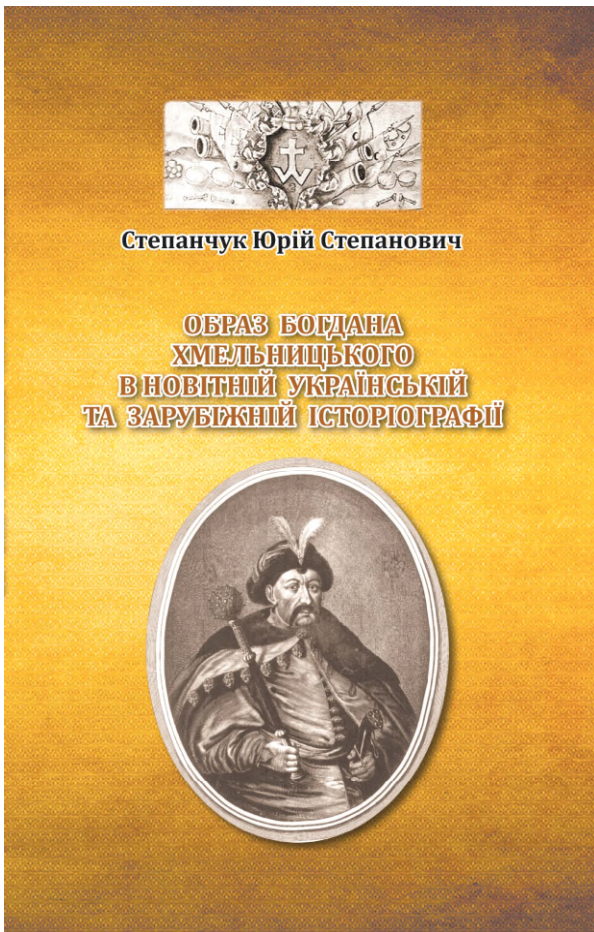
УДК 930.1 (477+438+470) «1991/2018»: 929 Хмельницький

НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ХМЕЛЬНИЦЬКОЗНАВСТВА

[рец.]: *Степанчук Ю.С. Образ Богдана Хмельницького в новітній українській та зарубіжній історіографії.* Вінниця: «Меркьюрі-Поділля», 2018. 572 с.

Іван Куций

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка
Україна, 46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2
e-mail: kutsyy@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3556-1962>

вала об'єктом спеціального наукового інтересу та посилених історичних зацікавлень. Внаслідок цього ми маємо на сьогодні великий (як за обсягом, так і за змістом інтерпретативних схем) науковий доробок, присвячений як самій постаті гетьмана, так і його історичній епосі. Така ситуація обумовлює потребу спеціального історіографічного дослідження з метою систематизувати, узагальнити та здійснити ґрунтовні історіографічні рефлексії щодо цього науково-історичного доробку.

Актуальність такого дослідження не вичерпується лише українськими історіографічними реаліями. У польській і російській історіографічних традиціях постать козацького гетьмана відігравала (та відіграє) не менш знакову роль, ніж в українській. Як відомо, українські студії над цією темою відбувались в умовах як жорсткої науково-інтелектуальної конфронтації, так і різнопланової взаємодії та взаємовпливів із цими сусідніми історіографіями. Це зумовлює потребу не лише простудіювати польські та російські інтерпретаційні моделі Б.Хмельницького, але й здійснити широке компаративне зіставлення трьох історіографій у трактуванні даної теми, а також з'ясувати всю сукупність взаємовпливів між ними. Як бачимо, об'єктивна наукова потреба щодо вивчення тематики історіографічних інтерпретацій постаті Богдана Хмельницького вже давно назріла. Тому вихід із друку ґрунтовної спеціалізованої студії Юрія Степанчука на цю тему варто розглядати як логічний і давно очікуваний крок.

У сучасних суспільно-політичних реаліях потреба такої наукової студії зумовлена не тільки науково-інтелектуальними обставинами. Як відомо, у геополітичному трикутнику Україна-Росія-Польща останніми роками активізуються спроби інформаційно-світоглядних маніпуляцій з історичною пам'яттю. На сьогодні головне вістря цих «історичних війн»

В українській історіографічній традиції є чимало історичних сюжетів і персоналій, які у часи різних політичних режимів та інтерпретаціях адептів різних ідейно-політичних орієнтацій ставали своєрідним «індикатором» світоглядної спрямованості автора-історика. Зпоміж постатей українського минулого особливе місце посідає гетьман Богдан Хмельницький, який поставав знаковим фігурою в історичних наративах практично усіх течій і напрямів українського історіографічного процесу. Ця постать, починаючи ще з козацького барокового історіописання та по сьогодні, поста-

спрямоване на проблеми історичного минулого ХХ ст., проте при зростаючій активізації цього явища ніхто не застрахований, що епіцентр інформаційних «бойових дій» буде перенесено на середину ХVІІ ст., й, зокрема, на постать Богдана Хмельницького. Окремих прецедентів такого характеру є вже чимало: чого вартує, наприклад, символічне «розвернення спиною» до Москви пам'ятника Богдану Хмельницькому у Чернігові. Одними із найактуальніших теоретико-методологічних трендів в історіографії зараз стало з'ясування співвідношення між академічною історіографією та політикою історичної пам'яті. За таких обставин, виконання Юрієм Степанчуком ґрунтовної компаративної студії, дослідницьке поле якої знаходиться «на перетині» трьох конкуруючих історіографічних традицій, можна розцінювати як своєрідний превентивний захід від науки для недопущення ще одного «фронту» в інформаційно-історичних війнах.

Рецензоване дослідження зумовлене, на наш погляд, необхідністю нового осмислення ролі та місця постаті гетьмана Богдана Хмельницького в українських, польських і російській історіографічних концепціях новітнього періоду. Для сучасної України врахування різних варіантів концепцій та ідеологічних програм наших найближчих сусідів, в яких присутнє українське питання, має вирішальне значення для вироблення зовнішньополітичної орієнтації держави та сприйняття її у світі, що підкреслює актуальність рецензованої монографії.

Рецензована праця є масштабним оригінальним дослідженням, що не має аналогів в Україні, Польщі та Росії. Актуальність творчого пошуку автора зумовлена важливістю компаративного аналізу постаті Богдана Хмельницького науковцями саме цих держав і потребує комплексного узагальнення. Адже Богдан Хмельницький міцно увійшов до історичної пам'яті українців, поляків і росіян як обов'язкова та знакова її складова.

У сучасній польській і російській історіографії тема порівняльної характеристики постаті Богдана Хмельницького не знайшла належного висвітлення. Монографія Юрія Степанчука є першим спеціальним дослідженням такого напрямку в сучасній Україні. Вона розкриває нові аспекти українсько-польсько-української історіографічної традиції щодо постаті Богдана Хмельницького, вносить корективи та доповнення в оцінки своїх попередників. Можна без перебільшення стверджувати, що праця на лише заслуговує на схвальну оцінку, а й стимулює до подальших дослі-

джень.

Масштабність залучення до аналізу комплексу історіографічних джерел і літератури дали можливість авторові розкрити мету дослідження, яка полягає в об'єктивному та всебічному аналізі історіографічного образу Богдана Хмельницького у новітній українській, польській і російській історичній науці. У рецензованій монографії узагальнені та проаналізовані історіографічні надбання з досліджуваного питання. Автор критично переосмислив праці українських істориків, яким належить пріоритет у дослідженні зазначеної проблеми, а також польських і російських науковців. Привертає увагу, що об'єктом аналізу автор обрав лише науково-академічну літературу. Зрозуміло, що кожна із аналізованих національних історіографічних традицій має місткі комплекси інших жанрів історіографічних джерел, зокрема науково-популярну, навчально-дидактичну літературу й історичну публіцистику. Поглиблений історіографічний аналіз цих позаакадемічних комплексів історіографічних джерел мав би свою цінність, оскільки там спектр інтерпретацій Богдана Хмельницького ще ширший, ніж у суто дослідницькій літературі. Проте невключення їх до об'єкта рецензованої роботи є цілком виправданим: такі завдання доцільно виконати у рамках окремого дослідження.

Хронологічні межі, обрані дослідником, дають можливість логічно та послідовно прослідкувати процес наукового переосмислення ролі Богдана Хмельницького в історичній пам'яті українського народу та революційних подіях середини ХVІІ ст. Водночас стосовно нижньої хронологічної межі (кінець 80-х років ХХ ст.) хочемо висловити деякі міркування. Для нас є цілком очевидним, що цей переломний (як у суспільно-політичному, так і в науково-інтелектуальному сенсі) момент для кожної із аналізованих історіографій не був часом власне започаткування студій над постаттю Богдана Хмельницького. Як українська, так і польська та російська історичні думки на той момент мали вже тривалу традицію інтерпретацій Богдана Хмельницького та його доби, й всі вони накопичили чималий науковий доробок у цій царині. Зрозуміло, що окреслений час ознаменував собою початок якісно нового етапу в осмисленні даної проблематики в усіх трьох національних історіографіях. Звідси вибір нижньої хронологічної межі дослідження є цілком вмотивованим. Однак, як нам видається, у роботі вартувало більше уваги акцентувати на моментах новаторства/продовження

традицій кожною із аналізованих національних історіографій стосовно напрацювань попередніх етапів історіографічного процесу (XVIII – середини XX ст.).

Слушним видається намагання автора поетапно розглянути ідеологічне й інтелектуальне тло еволюції образу гетьмана, біографічно-особистісні аспекти, інтерпретації військової та державотворчої діяльності Богдана Хмельницького в українській і зарубіжній історіографіях, оцінки його історичної ролі тощо. Для розв'язання таких завдань автор виробив схему, послідовно дотримуючись якої він аналізував кожную із трьох національних історіографій.

В основі монографії лежить комплексний аналіз сучасних українських і зарубіжних історіографічних концепцій та інтерпретацій діяльності Богдана Хмельницького, хоча головна концептуальна канва російського образу гетьмана, як доводить автор, залишається незмінною упродовж всього наукового періоду розвитку російської історіографії. Оригінальним науковим рішенням можна вважати аналіз діяльності Богдана Хмельницького у сучасному українському, польському та російському ідеологічному дискурсі.

Особливий науковий інтерес викликає висновкове положення Юрія Степанчука про зближення базових інтерпретаційних підходів

українських і польських істориків, а також модернізаторського крила російської історіографії (с. 495). Такі спостереження провокують питання: чи подібні зближення позицій у майбутньому спроможні вивести кожную із досліджуваних історіографій за межі типових для неї міфів і стереотипів у сприйнятті епохи Богдана Хмельницького?

У характеристиці російської історіографії автор поділяє її на *традиціоналістську* та *модернізаційну*. Тут вартувало б уточнити: таку класифікаційну схему автор вважає універсальною для сучасної російської історичної науки загалом? Чи це інструментальний підхід, актуальний тільки у межах даного дослідження? Запропоновані питання та побажання мають рекомендаційний характер і не заперечують цілком позитивного враження від рецензованої роботи.

Таким чином, можемо стверджувати, що монографія Юрія Степанчука «Образ Богдана Хмельницького у новітній українській та зарубіжній історіографії» є новим, самостійним, цілісним науковим дослідженням, присвяченим вивченню актуальної для української науки теми. Дана робота зможе слугувати хорошим взірцем у таких піджанрах історіографічних студій, як проблемна історіографія та компаративні історіографічні студії.